

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Вікова та педагогічна психологія**»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 7. Предмет та проблеми сучасної педагогічної психології

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (від 15.08.2023
р. №8)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології Харківського національного
університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент
Греса Н.В.

Рецензенти:

1. Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, доцент
Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-
психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної
гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності
Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший
науковий співробітник Мацегора Я. В.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук,
доцент Шиліна А.А.

План лекції

1. Предмет та структура педагогічної психології.
2. Короткий історичний нарис розвитку педагогічної психології.
3. Основні проблеми сучасної педагогічної психології.
4. Методи сучасної педагогічної психології.

Рекомендована література:

Основна

1. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. Посібник Київ : Центр учб. літ., 2018. 111 с.
2. Власова О.І. Педагогічна психологія : навч. Посібник Київ : Либідь, 2005. 399 с.
3. Євтух М.Б., Лузік Е.В., Ладогубець Н.В., Ільїна Т.В. Педагогічна психологія : підручник. Київ : Кондор, 2015. 420 с.
4. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. Посібник Київ : Центр учб. літ., 2016. 125 с.
5. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. та ін. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник. К.: Каравела, 2008. 400 с.
6. Степанов О.М. Педагогічна психологія : навч. Посібник К. : Академвидав, 2011. 414 с.
7. Токарева Н.М., Шамне А.В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник Київ, 2017. 548 с.

Додаткова

8. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістовні модулі, інформаційне забезпечення) : Навчально-методичний посібник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 330с.
- 9.Потапчук Л. В. Педагогічна психологія: Метод. рек. для студ. спец. "Психологія". Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Психол. ф-т. Каф. пед. та вік. психології. Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 88 с.
- 10.Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія : Навч. посібник /О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. // 2-ге вид. К.: Каравела, 2007. 400 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

- 11.Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
- 12.Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
- 13.Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
- 14.Пошукова система WorldWideScience.org <https://worldwidescience.org/>

Текст лекції

1. Предмет та структура педагогічної психології.

Педагогічна психологія – галузь психології, яка вивчає закономірності процесу привласнення індивідом соціального досвіду в умовах спеціального організованого навчання, а також вивчає психологічні проблеми навчання та виховання. Таким чином, об'єктом педагогічної психології завжди є процеси навчання та виховання.

Предметом педагогічної психології є факти, механізми, закономірності освоєння соціокультурного досвіду людиною і які викликаються процесом освоєння змін в рівні інтелектуального і особистісного розвитку людини як суб'єкта учбової діяльності, організовуваної і керованої педагогом в різних умовах освітнього процесу.

Структура педагогічної психології включає (Зімня): психологію освітньої діяльності (як єдність учбової і педагогічної діяльності); психологію учбової діяльності і її суб'єкта(учня, студента); психологію педагогічної діяльності (у єдності навчальної і виховуючої дії) і її суб'єкта (вчителя, викладача); психологію учбово-педагогічної співпраці і спілкування.

Структура педагогічної психології (Клюєва, Айсмонтас та інші): Психологія педагогічної діяльності (психологія вчителя). Психологічні аспекти формування професійної педагогічної діяльності, а також ті особливості особистості, які сприяють або перешкоджають ефективності цієї діяльності. Завдання: Визначення творчого потенціалу педагога і можливостей подолання ним педагогічних стереотипів; вивчення емоційної стійкості педагога; виявлення позитивних особливостей індивідуального стилю спілкування вчителя та учня та інше.

Психологія навчання. Розвиток пізнавальної сфери в умовах систематичного навчання. Завдання: Виявлення взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх чинників, обумовлюючих відмінності пізнавальної діяльності в умовах різних дидактичних систем; вивчення співвідношення мотиваційного і інтелектуального планів ; виявлення можливостей управління процесами і розвитку дитини; виділення психолого-педагогічних критеріїв ефективності навчання і тд.

Психологія виховання. Розвиток особистості дитини в умовах цілеспрямованої організації діяльності дитини, діяльності колективу, а також вивчає закономірності формування особистості на різних вікових етапах. Завдання: вивчення змісту мотиваційної діяльності учня, його спрямованості, етичної установки і т.д; виявлення відмінностей в самосвідомості учнів, які виховуються в різних умовах; вивчення структури дитячих і юнацьких колективів і їх роль у формуванні особистості; виявлення умов депривацій і тд.

Завдання педагогічної психології: розкриття механізмів і закономірностей навчальної і виховуючої дії на інтелектуальний і

особистісний розвиток учня; визначення механізмів і закономірностей освоєння учнів соціокультурного досвіду, його структуризації, збереження в індивідуальній свідомості учня і використання в різних ситуаціях; визначення зв'язку між рівнем інтелектуального і особистісного розвитку учня і формами, методами повчальної і виховуючої дії (співпраця, активні форми навчання і ін.); визначення особливостей організації і управління учбовою діяльністю учнів і вплив цих процесів на інтелектуальний, особистісний розвиток і учбово-пізнавальну активність; вивчення психологічних основ діяльності педагога; визначення фактів, механізмів, закономірностей розвиваючого навчання, зокрема, розвитку наукового, теоретичного мислення; визначення закономірностей, умов, критеріїв засвоєння знань, формування операціонального складу діяльності на основі процесу вирішення різноманітних завдань; визначення психологічних основ діагностики рівня і якості засвоєння і співвідношення з освітніми стандартами; розробка психологічних основ подальшого вдосконалення освітнього процесу на всіх рівнях освітньої системи.

2.Короткий історичний нарис розвитку педагогічної психології.

Перший етап — з середини 17 ст. і до кінця 19 в.— може бути названий загальнодидактичним з необхідністю психологізувати педагогіку», що явно «відчувається, згідно Песталоцци. Цей період перш за все представлений іменами самого Яна Амоса Коменського (1592-1670), Жан-жака Руссо (1712-1778), Іоганна Песталоцци (1746-1827), Іоганна Гербарта (1776-1841), Адольфа Дістервега (1790-1866), К.Д. Ушинського (1824-1870), П.Ф. Каптерева (1849-1922). Внесок цих педагогів-мислителів в розвиток педагогічної психології визначається перш за все довкола тих проблем, які вони розглядали: зв'язок розвитку, навчання і виховання; творча активність учня, здібності дитини і їх розвиток, роль особи вчителя, організація навчання і багато інших. Проте це були тільки перші спроби наукового осмислення цього процесу. Недостатня повнота розкриття власне психологічних аспектів цих проблем аргументується П.Ф. Каптеревим в його книзі «Дидактичні нариси. Теорія освіти».

Велику роль в становленні педагогічної психології в цей «передпосилочний» загальнодидактичний період її розвитку зіграла робота К.Д. Ушинського «Чоловік як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології; у якій дана цілісна концепція розвитку людини. Дитина стоїть в центрі виховання і навчання, причому вирішальне значення нада вихованню. Психолого-педагогічні проблеми пам'яті, уваги, мислення, мови в процесі навчання виступають як предмети спеціального аналізу і завдання розвитку. По К.Д. Ушинському, розвиток мови, слова дитини, пов'язане з розвитком його мислення, та є умовою формування його уявлень, понять, особистості в цілому.

Величезний внесок в розробку основ педагогічної психології самого П.Ф. Каптерева — одного із засновників педагогічної психології. Його прагненням було провести в життя слова Песталоцци — психологізувати педагогіку. Само поняття «Педагогічна психологія», за свідченням

дослідників, увійшло до наукового обороту з появою в 1877 р. книги Каптерева «Педагогічна психологія». Дійсно, книга Е. Торндайка з аналогічною назвою була опублікована тільки чверть століття потому (у 1903 р.). Більш того, саме П.Ф. Каптерев ввів в науковий сучасне наукове поняття «освіта» як сукупності навчання і виховання, зв'язку діяльності педагога і учнів. Там же були розглянуті педагогічні проблеми вчительської праці і підготовки учителя, проблеми естетичного розвитку і виховання і багато іншого. Істотно, що сам освітній процес розглядався П.Ф. Каптеревим з психологічної позиції, про що безпосередньо свідчить назва другої частини книги «Дидактичні нариси. Теорія освіти» — «Освітній процес — його психологія». Освітній процес, на думку автора, є «внутрішній самодіяльності людського організму», розвитком здібностей і ін.

Істотний внесок в становлення педагогічної психології представника соціальної педагогіки Шацкого (1878-1934), що розробив цілісну концепцію гуманізації і демократизації виховання в процесі соціалізації людини.

Другий етап тривав з кінця 19 ст. до середини 20 ст. У цей період педагогічна психологія почала оформлятися в самостійну галузь. Педагогічна психологія розвивається і оформляється одночасно з інтенсивним розвитком експериментальної психології, створенням і розробкою конкретних педагогічних систем, наприклад системи М.Монтессорі.

Власне психологічні проблеми, особливості запам'ятовування, розвитку мови, розвитку інтелекту, особливості вироблення і так далі були представлені в роботах Нечаєва, Біне і Анрі, Оффнера, Меймана, в дослідженнях Еббінгауза, Піаже, Валлона, Дьюї, Клапереда. Експериментальне вивчення особливостей поведінки наочності (Дж. Уотсон, Э. Толмен, Халл, Скиннер), розвитку дитячої мови (Піаже, Виготський, Блонський, Бюлер, Штерн і ін.), розвиток спеціальних педагогічних систем Вальдорфської школи, школи М. Монтессорі також зробили великий вплив на формування цієї галузі психологічної науки.

Особливе значення має розвиток, починаючи з робіт Гальтона, тестової психології, психодіагностики. Завдяки дослідженням Біне та Анрі, Симона у Франції і Кеттелла в Америці це дозволило знайти дієвий механізм (при взаємодії тестів досягнення і тестів здібностей) не тільки контролю знань і умінь учнів, але і управління підготовкою учбових програм, учбовим процесом в цілому. Як відзначає Гамезо, в цей період в Європі виникли ряд лабораторій при школах. Так, в Німеччині виникла лабораторія Меймана, в якій для вирішення учбових і виховних завдань використовувалися прилади і методики, розроблені в лабораторіях університетів. У 1907 р. Мейман публікує книгу «Лекції з експериментальної психології», де дає огляд робіт по експериментальній дидактиці. У Англії питаннями експериментального вивчення типологічних особливостей школярів займався відомий дитячий психолог Селлі, який в 1898 р. опублікував роботу «Нариси по психології дитинства». У Франції Біне заснував при одній з шкіл Парижа експериментальну дитячу лабораторію. У лабораторії вивчалися фізичні і душевні здібності дитини, а також методи викладання учбових дисциплін.

Спільно з Симоном, Біне створив методику відбору дітей в спеціальні школи для розумово відсталих, основою якої став метод тестів. Даний етап характеризується формуванням особливого психолого-педагогічного напрямку — педології (Болдуїн, Мейман, Басів, Блонський, Виготський і ін.), в якому комплексно на основі об'єднання психофізіологічних, анатомічних, психологічних і соціологічних вимірювань визначалися особливості поведінки дитини в цілях діагностики його розвитку.

У 1901 році в Петрограді відкривається перша в Росії лабораторія експериментальної педагогічної психології. У Москві 1908(Бернштейн) – відкрив психологічну лабораторію, що стала однієї з найбільших в Росії. Перші експериментальні дослідження носили характер вивчення окремих психічних процесів: сприйняття, типів пам'яті, уваги і інші, потім почали досліджувати особливості школярів в місті Петербурзі але було дуже багато помилок при вивченні вікових особливостей давали однакові завдання, що ставило під сумнів об'єктивність отриманих результатів. Потім завдяки Лазурському він ввів природний експеримент. У 20-і роки облік використання тестів для діагностики розумового розвитку. Виготський проти тесту як дослідження розумового розвитку, оскільки тест тільки фіксує досягнутий рівень розвитку, а не може враховувати перспективи розвитку дитини під впливом навчання і виховання. Також проти виступав Басів, оскільки експеримент дає інформацію тільки про окремі психічні процеси, а не особистості дитини. На його думку основним методом повинне стати спостереження (вимоги: чіткі цілі, наявність визначення плану і схеми спостереження, точний запис і фіксація спостережуваного процесу, аналіз отриманих в ході спостереження матеріалів). Перші тести досягнення (успішності) з'явилися в 1926-27р. (Нечаєв) і ділилися на тести обліку шкільних навиків і на тести обліку шкільних знань, проводилися 2-4 рази на рік, щоб отримати дані про динаміку просування учнів, а не тільки про досягнення у момент тестування. Також в 20р. Набуває популярності використання анкетування тобто збору інформації через безпосереднє респондентів (дитячі ідеали, інтереси).

Підставою для виділення *третього етапу* розвитку педагогічної психології служить створення цілого ряду власне психологічних теорій навчання, тобто розробка теоретичних основ педагогічної психології. Так, в 1954 р. Скіннер висунув ідею програмованого навчання. Потім Оконь, Махмутов побудували цілісну систему проблемного навчання. У 50-і роки з'явилися перші публікації Гальперіна і потім Талізін, в яких висловлювалися вихідні позиції теорії поетапного формування розумових дій, що ввібрала в себе основні досягнення і перспективи педагогічної психології. В цей же час розробляється теорія розвиваючого навчання, описана в роботах Ельконіна, Давидова на основі загальної теорії учбової діяльності (Марковим, Ільясим, Рубцевим і ін.). Розвиваюче навчання знайшло своє віддзеркалення і в експериментальній системі Занкова. У цей же період С.Рубінштейн в «Основах психології» дав розгорнуту характеристику учення як засвоєння знань

Заслуговує уваги виникнення принципово нового напрямку в педагогічній психології — суггестопедії, суггестології Лозанова (60—70-і роки). Його основою являється управління педагогом неусвідомлюваними психічними процесами сприйняття учнів, пам'яті з використанням ефекту гіпермнезії і суггестії. Надалі був розроблен метод активізації резервних можливостей особистості (Китайгородська), групового об'єднання, групової динаміки в процесі такого навчання (Петровський, Карпенко).

У 90-і роки вирішувалися такі проблеми як: комп'ютеризація навчання, навчання дітей 6-ти років, готовність вчителя і дітей до спільної діяльності, психологія сучасного вчителя, психологічна служба в школі. У Україні проблеми педагогічної психології розробляє інститут психології Костюка, інститут проблеми виховання в Україні (Тітаренко., Максименко (проблеми психології навчання і морального виховання, використання психолого-педагогічних досліджень в роботі вчителя).

3. Основні проблеми сучасної педагогічної психології.

У педагогічній психології є ряд проблем, теоретичне і практичне значення яких виправдовує виділення і існування цієї галузі знань.

Однією з найважливіших в розвитку дітей є проблема сензитивних періодів в житті дитини. Суть проблеми полягає в тому, що: по-перше, не відомі всі сензитивні періоди розвитку інтелекту і особистості дитини, їх початок, діяльність і кінець; по-друге, в житті кожної дитини вони індивідуально своєрідні наступають в різний час і протікають по-різному. Труднощі виникають і з визначенням психологічних якостей дитини, які можуть формуватися і розвиватися в даному сензитивному періоді.

Друга проблема стосується зв'язку, що існує між свідомо організовуваною педагогічною дією на дитину і його психологічним розвитком. Чи веде навчання і виховання за собою розвиток дитини чи ні? Чи всяке навчання є таким, що розвиває (розвиває)? Як зв'язано між собою біологічне дозрівання організму, навчання і розвиток дитини? Це лише деякі питання, що входять до складу даної проблеми.

Третя проблема стосується загального і вікового поєднання навчання і виховання. Відомо, що кожен вік дитини відкриває свої можливості для інтелектуального і особового зростання. Чи однакові вони для всіх дітей, як оптимально використовувати ці можливості? Як з'єднати в педагогічному процесі виховні і повчальні дії, щоб вони стимулювали розвиток?

Наступною є проблема системного характеру розвитку дитини і комплексності педагогічних дій. Суть її полягає в тому, щоб представити розвиток дитини як прогресивне перетворення безлічі його когнітивних і особових властивостей, кожне з яких можна розвивати окремо, але розвиток кожного позначається на становленні безлічі інших властивостей і у свою чергу залежить від них.

Іншою проблемою є проблема зв'язку дозрівання і навчання, завдатків і здібностей, генотипічної і середової обумовленості розвитку психологічних характеристик і поведінки дитини. У узагальненій формі вона

представляється у вигляді питання про те, як генотип і середовище роздільно і спільно впливають на психологічний і поведінковий розвиток дитини.

Шостою є проблема психологічної готовності дітей до свідомого виховання і навчання. Вирішуючи її, потрібно визначити, що означає психологічна готовність до навчання і виховання, в якому сенсі слова слідує цю готовність розуміти: у сенсі наявності у дитини завдатків або розвитку здібностей до виховання і навчання; у сенсі особистісного рівня розвитку; у сенсі досягнення певного ступеня інтелектуальної і особистісної зрілості.

Важлива і проблема педагогічної занедбаності дитини (під якою мається на увазі не його здібність до засвоєння педагогічних дій і прискореного розвитку, викликану усуненими причинами, зокрема тим, що на раніших етапах свого розвитку дитини погано навчали і виховували).

Восьмою проблемою є забезпечення індивідуалізації навчання. Під нею розуміється необхідність науково обґрунтованого розділення дітей по групах відповідно до здібностей, що є у них, і завдатків, а так само застосування до кожної дитини методів навчання і виховання, які краще всього підходять до його індивідуальних особливостей.

Остання - це проблема соціальної адаптації і реабілітації. Тут мова йде про пристосуванні дітей, які виявилися соціально ізольованими і неготовими до нормального життя серед людей, до навчання і взаємодії з ними на особовому і діловому рівнях. Наприклад, діти багато хворіли, з дитячих будинків, інтернатів і інших закритих учбових закладів. Соціальна реабілітація - це відновлення порушених соціальних зв'язків і психіки таких дітей, щоб вони могли успішно вчитися і розвиватися як всі нормальні діти в спілкуванні і взаємодії з навколишніми людьми.

Вирішення перерахованих психолого-педагогічних проблем вимагає від вчителя високої професійної кваліфікації, чималучастинуюкої складають психологічні знання, уміння і .

4.Методи сучасної педагогічної психології.

Основними методами педагогічної психології є наступні. Спостереження - цілеспрямоване, спеціальним чином організоване сприйняття досліджуваного об'єкту, що фіксується. Спостереження дозволяє виявити психологічні особливості дитини, вчителя або батька в природних для них умовах. За дитиною можна постежити під час уроку або гри з однолітками, за батьком - під час свята, організованого в класі, причому спостерігач повинен спиратися на об'єктивно спостережувані параметри поведінки, а не інтерпретувати їх.

Помилки спостереження, пов'язані з особою спостерігача: «ефект ореолу» пов'язаний з схильністю спостерігача до узагальнення поведінки спостережуваної. Так, спостереження за дитиною під час уроків переноситься на його поведінку взагалі; помилка «помилкової згоди» полягає в тому, що спостерігач в оцінці поведінки слідує думці тих, що оточують, що склався про нього («всі так говорять»); помилка «середньої тенденції» пов'язана з схильністю орієнтуватися на типові, «середньостатистичні» для

кожної людини поведінкові прояви, а не відмінні від звичайних форми (уявлення про те, що хлопчики в середньому активніші і енергійніші, чим дівчатка, може вплинути на хід спостереження за особливостями відносин дітей різної половини); помилка «першого враження» є результатом перенесення стереотипів сприйняття, що склалися, на спостережувану людину.

Щоб уникнути вказаних помилок, бажано спостерігати за поведінкою конкретної людини тривалий час, зіставляти свої дані з результатами спостережень інших людей. Спостерігач повинен добре уявляти, що, для чого і яким чином він збирається спостерігати: повинна бути створена програма, визначені параметри спостережуваної поведінки, способи фіксації. У іншому випадку він фіксуватиме випадкові факти. Різновидом спостереження є щоденники, які можуть вести батьки і педагоги, описуючи особливості розвитку дітей, їх взаємин з тими, що оточують. Цінний матеріал психолог може отримати з дневникових записів і самозвітів, які ведуть учасники тренінгів і груп особистісного зростання.

Самоспостереження є різновидом спостереження і припускає вивчення психіки на основі спостереження за власними психічними явищами. Для його проведення у випробовуваного повинні бути сформований високий рівень абстрактно-логічного мислення і здібність до рефлексії. Діти-дошкільники легше намалюють свій стан, чим розповідатимуть про нього.

Експеримент - метод збору фактів в контрольованих і керованих умовах, що забезпечують активний прояв психічних явищ, що вивчаються. За формою проведення виділяють природний і лабораторний експеримент. Природний експеримент був запропонований А.Ф. Лазурським в 1910 р. на I Всеросійському з'їзді по експериментальній педагогіці. Природний експеримент проводиться в умовах звичної для випробовуваного діяльності (на заняттях, в грі). Педагог може широко використовувати цей метод в своїй роботі. Зокрема, змінюючи форми і методи навчання, можна виявити, як вони впливають на засвоєння матеріалу, особливості його розуміння і запам'ятовування. Такі відомі в нашій країні педагоги, як В.А. Сухомлінський, А.С. Макаренко, Ш.А. Амонашвілі, В.Ф. Шаталов, Е.А. Ямбург і ін. добилися високих результатів в навчанні і вихованні дітей завдяки експериментуванню, створенню інноваційних майданчиків в освіті.

Лабораторний експеримент проводиться в спеціально створених умовах. Зокрема, особливості пізнавальних процесів (пам'яті, мислення, сприйняття і ін.) можуть вивчатися за допомогою спеціальної створеної апаратури. У педагогічній психології даний вид експерименту практично не використовується, оскільки виникає проблема перенесення отриманих в лабораторних умовах даних в реальну педагогічну практику.

По цілях проведення виділяють констатуючий і формуючий експеримент. Мета констатуючого експерименту - вимірювання наявного рівня розвитку (наприклад, рівня розвитку абстрактно-логічного мислення, ступеня сформованості моральних уявлень). В цьому випадку різновидом

констатуючого експерименту є тести. Отримані дані складають основу формуючого експерименту.

Формуючий експеримент направлений на активне перетворення, розвиток тих або інших сторін психіки. Завдяки експериментально-генетичному методу, створеному Л.С. Виготським, з'явилася можливість не тільки виявити якісні особливості розвитку вищих психічних функцій, але і цілеспрямовано впливати на їх формування. В рамках формуючого експерименту доведена можливість формування у молодших школярів науково-теоретичного мислення, створені умови для інтенсивного вивчення іноземної мови, забезпечено зближення учбової і професійної діяльності.

Спеціальною формою експерименту є дослідження за допомогою тестів. Тести - стандартизовані завдання, призначені для вимірювання в зіставних величинах індивідуально-психологічних властивостей особистості, а також знань, умінь і навичок. У педагогічній практиці вперше тести почали використовуватися в 1864 р. у Великобританії для перевірки знань учнів. В кінці XIX ст. Ф. Гальтоном, засновником тестології, були розроблені ряд завдань для оцінки індивідуальних особливостей людини. Термін «тест» був введений американським психологом Дж. М. Кеттелом (1890 р.). Їм була створена серія тестів, на визначення рівня інтелектуального розвитку. Відомі шкали, створені А. Біне в 1905 р. для обстеження дітей у віці 3-11 років. Шкала включала 30 завдань різній трудності і призначалася для діагностики розумової відсталості. У 1911 р. В. Штерном введене поняття коефіцієнта інтелекту (IQ), вимірювання якого залишається однієї з цілей тестування.

У Росії тести почали застосовуватися на початку XX ст. А.П. Болтуновим в 1928 р. була створена «вимірювальна шкала розуму» на основі шкали А. Біне.

В даний час тести використовуються в системі професійного відбору, при патопсихологічній діагностиці, для визначення рівня готовності дитини до вступу до школи, для виявлення особливостей сформованості пізнавальних процесів і особових властивостей (на етапі адаптації до шкільного навчання, при переході в середню ланку, при обстеженні старшокласників). Тестування може бути використане для виявлення психологічних особливостей дитини, що зазнає труднощі в спілкуванні, в навчанні і так далі. Психолог може запропонувати педагогові пройти психологічне тестування для виявлення його психологічних особливостей. Психологові ці дані допоможуть при проведенні консультаційної роботи. Якість тесту визначається його надійністю (стійкістю результатів тестування), валідністю (відповідність тесту цілям діагностики), диференціюючою силою завдання (здатністю тесту підрозділяти випробовуваних по вираженості досліджуваної характеристики). Різновидом тестів є проектні тести, особливість яких полягає в дослідженні особових характеристик по мимовільних реакціях (породження вільних асоціацій, інтерпретація випадкових конфігурацій, опис картинок зневизначеним сюжетом, малювання на тему). Тест вільних асоціацій може бути проведений під виглядом гри «думаємо вголос». Експериментатор дає певне слово, а дитина називає десять асоціацій, які приходять йому в голову у зв'язку з цим словом. Спочатку пред'являються

декілька слів-стимулів камуфляжів, а потім називаються значущі слова, такі, як «твій », «твоя мати» і ін. Використання тесту тематичної апперцепції (ТАТ) може допомогти зібрати інформацію про взаємини дитини з тими, що оточують. Набір сюжетних і безсюжетних картинок в чорно-білому варіанті дозволяє випробовуваному залежно від рівня розвитку мислення, мови, відчуттів і на основі попереднього життєвого досвіду (апперцепції) по-різному трактувати змальовувану ситуацію. Експериментатор, використовуючи такий тест, може вирішувати діагностичні і коректувальні завдання, обговорюючи з випробовуваним питання: «Хто зображений на картинці? Що відбувається на картинці? Що думають і відчувають персонажі картинки? Що привело до того, що трапився? Що буде?». Найбільш поширеним методом, використовуваним психологом освіти, є рисуночна техніка. Ще в 1914 р. А. Лазурський намагався використовувати уроки малювання для дослідження особистості дитини. Найбільш популярна ця техніка стали в 1950-і рр. В даний час використовуються рисуночні тести «Будино- дерево - людина», «Автопортрет», «Конструктивний малюнок людини з геометричних фігур», «Картина с», «Вільний малюнок», «Малюнок сім'ї». Деякі психологи використовують малюнок в психологічній діагностиці, спираючись на наступні принципи: створення малюнка, за виникненням якого можна було спостерігати; класифікації малюнка з погляду рівня розвитку і з погляду незвичайних ознак; розгляду малюнка як результату поліфункціональної діяльності.

Звідси: малюнок не слід використовувати як єдиний відправний пункт проектної інтерпретації. проектні тенденції слід перевіряти за допомогою досліджень, зіставлення з результатами подальших випробувань, в розмові з батьками і тому подібне малюнок може з'явитися індикатором не тільки творчих здібностей, але і патологічних процесів (функціональних і органічних). До основних аспектів інтерпретації малюнка сім'ї відносяться: а) структура малюнка сім'ї; б) особливості намальованих членів сім'ї; у) процес малювання.

Метод вивчення продуктів діяльності дозволяє зібрати факти, спираючись на аналіз матеріалізованих продуктів психічної діяльності. Дослідник, використовуючи даний метод, має справу не з самою людиною, а з матеріальними продуктами його діяльності: учбовою (твір, вирішене завдання), ігровою (сюжет придуманої дитиною гри, побудований з кубиків будинок), творчою (вірші, розповіді, казки). При здійсненні цього методу важливо спробувати відтворити процес виготовлення продукту і тим самим виявити особливості особи.

Вимоги до методу: 1) аналізуючи продукти діяльності, слід встановити, чи є вони результатом типової, характерної для даної людини діяльності або створені випадково; 2) необхідно знати, в яких умовах протікала діяльність; 3) аналізувати не одиничні, а багато продуктів діяльності.

Метод опиту забезпечує отримання інформації в процесі безпосереднього (бесіда, інтерв'ю) або опосередкованого (анкетування, опит) спілкування. Для грамотного проведення анкетування і інтерв'ю важливе чітке формулювання

питань, так, щоб їх однозначно розуміли випробовувані. У психології розроблені правила складання питань (відкритих і закритих), розташування їх в потрібному порядку, угруповання в окремі блоки. Найчастіше при складанні анкет і опитувальників зустрічаються наступні помилки: використовуються слова, що є науковими термінами або незрозумілими опитуваному; як значення ознаки застосовуються неконкретні і загальні поняття («часто - рідко», «багато - мало»), їх слід конкретизувати (регулярно - «раз на тиждень», «раз на місяць», «раз на рік» і так далі); психолог намагається захопити опитуваного, пропонуючи нерівноцінні відповіді або використовуючи сленг. Для проведення бесіди важлива обстановка довіри між психологом і тим, кого він опитує. Необхідно знати правила встановлення контакту, володіти технікою ефективного спілкування, способами розташування до себе співбесідника.

Соціометрія - метод вивчення особливостей міжособистісних відносин в малих групах. Він полягає в тому, що основним вимірювальним прийомом є питання, відповідаючи на який кожен член групи проявляє своє відношення до інших.

Біографічний метод – збір аналіз даних про життєвий шляхособистості. Дослідження життєвого стилю і сценарію (метод генограми, аналізу ранніх дитячих спогадів) може бути використане для виявлення особливостей формування життєвого стилю дитини. Даний метод несе велике терапевтичне і коректувальне навантаження як в умовах індивідуального, так і групового консультування.

Генограма є формою сімейного родоводу, на якому записується інформація про членів сім'ї, принаймні в трьох поколіннях. Генограма показує сімейну інформацію графічно, що дозволяє швидко візуалізувати складні сімейні патерни. Генограма служить також джерелом гіпотез про те, як актуальні проблеми пов'язані з сімейним контекстом і розвитком в часі. Аналіз ранніх дитячих спогадів направлений на виявлення актуального життєвого стилю особи. Психолог пропонує якомога детальніше описати декілька найраніших дитячих спогадів і спробувати дати їм назву, починаючи з фраз типу «Моє життя - це...», «Жити - це означає...». При проведенні методики важливо фіксувати увагу на деталях спогадів, на емоційному відношенні до того, що відбувається в дитинстві, до особливостей людей, представлених в спогаді. В рамках транзактного аналізу запропоновані процедури дослідження життєвого сценарію. Психолог стимулює в ході бесіди звипробовуванням обговорення таких питань, як: «На честь кого вас назвали? Яким ви були дитиною в сім'ї (першим, другим...) і як вплинула поява другої дитини на вас? Які прислів'я або приказки можуть відобразити цінності, що відстоюються вашою сім'єю? Як планували ваше майбутнє батьки?» і так далі

Математичні методи в психолого-педагогічному дослідженні використовуються як допоміжні при плануванні і обробці результатів експерименту, тестових обстежень, анкетування і .

Методи надання психологічної допомоги і підтримки суб'єктам освітнього процесу направлені на створення умов для цілісного психологічного розвитку школярів і на вирішення конкретних проблем, що виникають в процесі розвитку. До них відносяться: активне соціальне навчання (тренінг), індивідуальне і групове консультування, психологічна корекція.

Активне соціальне навчання (тренінг) - це сукупність методів, на розвиток знань, соціальних установок, умінь і навиків самопізнання і саморегуляції, спілкування і міжособистісної взаємодії. Прийоми, які використовує психолог при проведенні тренінгу: ролева гра, групова дискусія, психогімнастика, тренування поведінкових навиків, аналіз ситуацій, елементи психодіагностики і ін. Для отримання учасниками тренінгу зворотного зв'язку може бути використана аудіо- і відеоапаратура. До теперішнього часу в арсеналі педагогічної психології накопичена велика кількість програм активного соціального навчання, що забезпечують роботу психолога з дітьми, з педагогами і батьками.

Метою психологічного консультування є культурно-продуктивна особистість, що володіє відчуттям перспективи, діє усвідомлено, здатна розробляти різні стратегії поведінки і аналізувати ситуацію з різних точок зору. При консультуванні школи як організації психолог орієнтований на оптимізацію організаційних і управлінських структур. Психолог може виступати як консультант по організаційному розвитку, направляючи свої дії на зміну соціальних відносин, поглядів людей і структури організації з метою поліпшення її функціонування і забезпечення розвитку. Консультування може проводитися в індивідуальній і груповій формах. Методологічна і теоретична підготовленість психолога, орієнтованість в основних підходах до розуміння цілей і засобів консультування, специфіка заявленої проблеми обумовлюють підстави його роботи з людиною або групою. У практиці роботи шкільного психолога найуспішніше використовуються поведінковий, транзактний, гуманістичний і когнітивно-орієнтований підходи, елементи гештальттерапії, психосинтезу, тілесно-орієнтованої терапії. Психологічна корекція - направлена психологічна дія на ті або інші психологічні структури з метою забезпечення повноцінного розвитку і функціонування особи. У арсеналі шкільних психологів багато програм, направлених на розвиток і корекцію пізнавальної області учнів, емоційно-особистісної сфери.